

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमात्स्वाष्टादशिभिरवारुन्ध।
यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्स्वा यजमानोऽव रुन्धे।
संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः
पञ्चर्तवः ॥ १ ॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरेव
तैरात्स्वा यजमानोऽव रुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशूनुपाकरोति। इतरेषु
यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते सवीर्यत्वाय।
यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः।
विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ स्याताम् ॥ २ ॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा
अरण्येष्वजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः।
यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः।
अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत। अनवरुद्धा
अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत् ॥ ३ ॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशूनालभते। तेनैव पशूनं रुन्धे।
 यत्पर्यग्निकृतानुष्मृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो
 भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरण्यं मृतं
 हरन्ति। ग्राम्यैः सः स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो
 नाम। सं पितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं
 ग्रामयोर्ग्रामान्तौ भवतः। नर्क्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं
 आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुष्मृजेत्स्यतस्त्रीणि च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकाववं रुन्धीयेति। स
 एतानुभयान्पशूनं पश्यत्। ग्राम्याश्चरण्याश्च। तानालभत।
 तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं लोकमवारुन्ध।
 आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमवं रुन्धे।
 यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः।
 य इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै
 संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशवं आलभ्यन्ते।
 प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽवं रुन्धे। वि वा एष प्रजयां
 पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्ते। संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराधोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनीं। यदेत
 ऐकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां पशून् यजमानो-

ऽवं रुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्।
तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्रोत्। तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध।
यद्दशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽवं रुन्धे। एकादश दशत्
आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशून्वाव
रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवन्ति। अश्वस्य
सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति। तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा
भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृद्धौ॥८॥

आरण्याल्लोको दशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥—————[२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते। अमुष्मा
आरण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमवं रुन्धे।
यदारण्यान्। अमुं तैः। उभयांन्पशूनालभते। ग्राम्याश्चरण्याश्च।
उभयोर्लोकयोरवरुद्धौ। उभयांन्पशूनालभते॥९॥

ग्राम्याश्चरण्याश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ। उभयांन्पशू-
नालभते। ग्राम्याश्चरण्याश्च। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ। त्रयस्त्रयो
भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
कस्मात्सत्यात्॥१०॥

अस्मिँल्लोके बहवः कामा इति। यत्समानीभ्यो देवताभ्यो-
ऽन्येऽन्ये पशवं आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तल्लोके कामान्दधाति।
तस्मादस्मिँल्लोके बहवः कामाः। त्रयाणां त्रयाणां सह वपा

जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां
लोकानामास्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। पर्यग्निकृतानारण्या-
नुत्सृजन्त्यहिंसायै॥११॥

अवरुद्धा उभयान्पशूनालभते सत्यादहिंसायै॥—————[३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः।
आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः।
अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै
युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति।
रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना दिवि।
नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह। कामानेवास्मै
युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी विपक्षसा। इमे एवास्मै
युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा। अहोरात्रे
एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं प्रतिमुञ्चति। यशं
एवैनं राज्ञां गमयति। जीमूतस्येव भवति प्रतीकमित्याह।
यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं
वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या
एति। एतः स्तोतरे तेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न इत्याह।
वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य परस्ताद्वधात्यावृत्यै। यथा वै
हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति।
यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीयन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति।
लोमान्येवास्य तथ्सम्भरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवरिति प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा
अश्वः। स्वयैवेन देवतया समर्धयन्ति। भूरिति महिषी। भुव इति
वावाता। सुवरिति परिवृत्ती। एषां लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः
काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। सहस्रं भवन्ति।
सहस्रंसमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप
वा एतस्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते।
वसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति महिष्यभ्यनक्ति। तेजो वा
आज्यम्। तेजो गायत्री। तेजसैवास्मै तेजोऽव रुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावाता। तेजो वा आज्यम्।
इन्द्रियं त्रिष्टुप्। तेजसैवास्मा इन्द्रियमव रुन्धे। आदित्यास्त्वा-
ऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृत्ती। तेजो वा आज्यम्। पशवो
जगती। तेजसैवास्मै पशूनव रुन्धे। पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति। श्रिया वा
एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिन्तद्वधति। नास्मात्तेजं इन्द्रियं
 पशवः श्रीरपं क्रामन्ति। लाजी(३)ञ्छाची(३)न् यशोममाँ(४)
 इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति। प्रजामेवान्नादीं कुर्वते। एतदेवा
 अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापतु इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यं दधते।
 यदि नावजिघ्रैत्। अग्निः पशुरासीदित्यवग्रापयेत्। अव हैव
 जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी
 सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै। समिद्धो
 अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्वाय॥१९॥
 परितस्थुष इत्याहेमे एवास्मै युनक्त्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति
 त्रीणि च॥

[४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्धते। योऽश्वमेधेन यजते। होता
 च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवेन ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः।
 दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणतआयतनो वै ब्रह्मा। बारूहस्पत्यो
 वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्धो
 ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥२०॥

उत्तरतआयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा
 अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः।
 यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा
 च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह।
 द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमव रुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो
वै बृहद्वयः। अश्वमेवाव रुन्धे। किं स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह।
रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवाव रुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिले-
त्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी
चरति। तेज एवाव रुन्धे। क उस्विञ्जायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै
जायते पुनः। आयुरेवाव रुन्धे। किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह।
अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। किं स्विदावपनं
महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति।
पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परोऽन्तः पृथिव्याः।
वेदिमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै
भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य
रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवाव रुन्धे।
पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम।
ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवाव रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो
अश्वस्य रेतश्चत्वारि च॥

[५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते।
प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति।

प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति। अवन्तीः
 स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वां प्रियाणाम्। वर्षिष्ठमाप्यानाम्।
 निधीनां त्वां निधिपतिः। हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै
 तद्धवते॥२५॥

अथो ध्रुवन्त्येवैनम्। अथो न्यैवास्मै हवते। त्रिः परियन्ति।
 त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो ध्रुवते। त्रिः पुनः परियन्ति।
 षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं ध्रुवते। अप वा एतेभ्यः
 प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे ध्रुवनं तन्वते। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे
 प्राणाः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे
 अम्बाल्यम्बिक इति पत्नीमुदानयति। अह्वतैवैनम्। सुभंगे
 काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनमुपनयति। सुवर्गे लोके
 सम्प्रोर्ण्वाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। आऽहमजानि गर्भधमा
 त्वमजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः। प्रजामेव
 पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न
 प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यथसूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति।
 सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मर्यो रजता

हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मर्यः। अन्तरिक्षस्य रजताः।
दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मर्यः। अवान्तरदिशा रजताः।
ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिश एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा छति कस्त्वा
विशास्तीत्याहाहिंसायै॥ २९॥

ह्रुवते क्रामन्त्यूर्वाथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥—————[६]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते।
ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः। श्रियमेवास्मै
राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारङ्गिराविवेत्याह। राष्ट्रं वै भारः।
राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रस्य
मध्यम्॥ ३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य
शीतो वातः। क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विद्वै
हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। न
पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजा पशून् पुष्यति॥ ३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं
नाभिषिञ्चन्ते। इयं यका शकुन्तिकेत्याह। विद्वै शकुन्तिका।
राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। आहलमिति
सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति। आहतं गभे पस
इत्याह। विद्वै गभः॥ ३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्।
माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता।
आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह। श्रीर्वै
वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमंतसयदित्याह। विद्वै
गभः। राष्ट्रं मुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं
घातुकम्। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति। ये यज्ञेऽपूतं वदन्ति।
दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति। प्राणा वै
सुरभयः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति।
आपो हि ष्ठा मयोभुव इत्यद्विर्मार्जयन्ते। आपो वै सर्वा देवताः।
देवताभिरेवाऽऽत्मानं पवयन्ते॥३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गभो रुन्धे दधते चत्वारि च॥—————[७]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्यः पुनः
सम्भवितुं नाशक्रोत्। सोऽब्रवीत्। ऋध्रवदिथ्सः। यो मेतः
पुनः सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव समभरन्। ततो वै त
आर्ध्रुवन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्युधोति।
पुरुषमालभते॥३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै
विराट्। अन्नमेवाव रुन्धे। अश्वमालभते। प्राजापत्यो वा अश्वः।
प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्। श्रियमेवाव रुन्धे।

गामालभते॥ ३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालभते। अथो अन्नं वै गौः। अन्नमेवाव
रुन्धे। अजावी आलभते भूमे। अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवाव
रुन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्याश्चोत्सृजन्त्यहिंसायै। उभौ वा
एतौ पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः। तेऽस्योभये यज्ञे बद्धाः।
अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता भवन्ति। नैनं दृक्क्ष्वः
पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता
हिंसन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥ ३७॥

लभते गामालभते परमोऽष्टौ च॥ [८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरे-
हन्। एकविंशे प्रतिष्ठायां प्रति तिष्ठति। एकविंशत्प्रतिष्ठायां
ऋतूनन्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि। ऋतवः संवत्सरः।
ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठायां। देवता अभ्यारोहति। शक्ररयः पृष्ठं
भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्येऽन्ये वा एते पशव आलभ्यन्ते॥ ३८॥

उतेवं ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपेण समर्धयति।
अथो अहं एवैष बलिर्हियते। तदाहुः। अपशवो वा एते।
यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पशवः। यद्व्या इति।
गव्यान्पशून्तुमेऽहं नालभते॥ ३९॥

तेनैवोभयांन्पशूनव रुन्धे। प्राजापत्या भवन्ति। अनभि-

जितस्याभिजित्यै। सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अन्तत
 एव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावनद्वाहाविति
 द्वन्द्विनः पशूनालभते। अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा एष
 व्यध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। छगलं कल्माषं किकिदीविं
 विदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूना लभते। पशुभिरेवाऽऽत्मानं
 समर्धयति। ऋतुभिर्वा एष व्यध्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
 पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यृतुपशूनालभते। ऋतुभिरेवाऽऽत्मानं
 समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्च्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
 पर्यग्निकृता उथ्सृजन्त्यनाव्रस्काय॥४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनालभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे
 महिमानावपश्यत्। तावंगृहीत। ततो वै स महानन्नादो-
 ऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे
 महिमानौ गृहीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्या
 वै वपा। राजा महिमा। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति।
 यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा
 वा अन्ये देवाः। उपरिष्टात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्व
 एव मेध्यं उभयेऽवरुध्यन्ते। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति।
 तानेवोभयान्प्रीणाति॥४१॥

परियजति षट्॥ [१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता
अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः समदं दध्यात्।
स्तेगान्दष्ट्राभ्यां मण्डूकां जम्भ्येभिरिति। आज्यमवदानं कृत्वा
प्रतिसङ्ख्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः। ता
भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः समदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति
पञ्चदशम्। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर
आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्। तेऽब्रुवन्नग्नयः स्विष्टकृतः।
अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धारामहे। अथैतानभि भवामेति। ते
लोहितमुदहरन्त। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यथिस्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याऽभिभूत्यै।
भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन
प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्।
रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः
पशूनभिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेनं द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्।
रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषा-
ऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते। अयस्मयेन
कमण्डलुना तृतीयां। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः।

रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषा-
ऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभ्वन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ ————— [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीय-
मभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन
जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेधं
दधाति। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती॥४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया
व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती। बार्हताः
पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो
द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं
पूर्वं होतव्यां (३) द्विपदा (३) इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयम्।
पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति।
तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति।
द्विपदा हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं
जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायामश्ववेत। द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रति-
ष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्पर्ययति स्थापयति पञ्च च॥ _____ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं यज्ञ-
क्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्।
तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। यत्संवत्सरमिष्टि-
भिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव
तं विन्दन्ति। न वा इमां कश्चनेत्याहुः। तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति।
यत्सावित्रियो भवन्ति। सवितृप्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः
प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै
धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यत्सायं
धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं प्रजाः
क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
तस्माद्विवां नष्टेष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते सायं धृतीर्जुहोति।
अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै
योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥ _____ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते।
ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा।
श्रियमेवास्मिन्तद्धत्तः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते। वीणाऽस्मै

वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रंशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत् इति।
ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रं
राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता
भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्। अपास्माद्राष्ट्रं क्रामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत् इति। यदा खलु वै राजा कामयते।
अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तं राजन्यः।
ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण
चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच
इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा
इत्यमुं सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य।
युद्धेनैवैनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः।
योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः।
षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्वास्मै कल्पयतः। ताभ्यां
संस्थायां। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्गामेद्वाह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायन्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न

जुहुयात्। लोकेलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे
 स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव मृत्युमवयजते।
 नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै स्वाहाऽमुष्मै स्वाहेति
 जुह्वत्स्रश्चक्षीत। बहुं मृत्युममित्रं कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा
 एवैका जुहुयात्। एको वा अमुष्मिल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै
 स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते। तदाहुः।
 यद्भ्रूणहत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत् इति। अमृत्युर्वा
 अन्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रूणहत्या वाव मृत्युरिति।
 यद्भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽऽहत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं
 करोति। एतां ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहत्यायै प्रायश्चित्तिं
 विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणं हन्ति। सर्वस्मै तस्मै
 भेषजं करोति। जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति।
 वरुणो वै जुम्बकः। अन्तत एव वरुणमवयजते। खलतेर्विक्लिधस्य
 शुक्लस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव
 वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥ [१५]

वारु॒णो वा अ॒श्वः। तं दे॒वत॑या॒ व्य॑र्धयति। यत्प्रा॑जाप॒त्यं क॑रोति।
 नमो॑ राज्ञे नमो॑ वरु॒णाये॒त्याह॑। वारु॒णो वा अ॒श्वः। स्वयै॑वैनं दे॒वत॑या॒
 सम॑र्धयति। नमो॑ऽश्वा॒य नमः॑ प्र॒जाप॑तय॒ इत्या॑ह। प्रा॒जाप॑त्यो वा
 अ॒श्वः। स्वयै॑वैनं दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। नमो॑ऽधि॒पत॑य॒ इत्या॑ह॥५९॥

धर्मो॑ वा अधि॑पतिः। धर्म॑मे॒वाव॑ रुन्धे। अधि॑पतिर॒स्यधि॑पतिं
 मा कु॑र्वधि॑पतिर॒हं प्र॒जानां॑ भूयास॒मित्या॑ह। अधि॑पतिमे॒वैनं॑
 समा॑नानां॑ करोति। मां धे॑हि मयि॑ धे॒हीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा
 शा॑स्ते। उ॒पाकृ॑ताय॒ स्वाहे॑त्यु॒पाकृ॑ते जुहोति। आल॑ब्धाय॒
 स्वाहे॑ति॒ नियु॑क्ते जुहोति। हु॒ताय॒ स्वाहे॑ति हु॒ते जु॑होति। ए॒षां
 लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै॥६०॥

प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो लो॒केभ्य॑श्च॒वते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते।
 आ॒ग्नेय॑मै॒न्द्राग्र॑मा॒श्विन॑म्। तान्प॒शूना॑ल॒भते॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यदा॑ग्नेयो
 भव॑ति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑ रुन्धे। ब्र॒ह्म वा अ॒ग्निः।
 क्ष॒त्रमि॒न्द्रः। यदै॑न्द्रा॒ग्नो भव॑ति॥६१॥

ब्र॒ह्मक्ष॑त्रे ए॒वाव॑ रुन्धे। यदा॑श्वि॒नो भव॑ति। आ॒शिषा॑मव॒रुद्धौ॑।
 त्रयो॑ भवन्ति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति।
 अ॒ग्नये॑ऽहो॒मुचे॑ऽष्टाक॑पाल॒ इति॒ दश॑हविष॒मिष्टिं॑ निर्व॑पति।
 दशा॑क्षरा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। अ॒ग्नेर्म॑न्वे
 प्रथ॑मस्य॒ प्रचे॑तस् इति॑ याज्यानुवा॒क्या भव॑न्ति सर्व॒त्वाय॑॥६२॥

अधिपतय इत्याहाभिजित्या ऐन्द्राग्नौ भवति रुन्ध एकं च॥—————[१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं चरुम्। सावित्रमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेवैनं भिषज्यति। यथ्सौम्यो भवति। सोमो वा ओषधीनां राजा। याभ्यं एवैनं विन्दति॥६३॥

ताभिरेवैनं भिषज्यति। यथसावित्रो भवति। सवितृप्रसूत एवैनं भिषज्यति। एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति। अगदो हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि श्लोणः स्यात्। पूषा वै श्लोण्यस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येत। एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखुरे यदि नाऽऽगच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिरोधमानयति। आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायुव्यं आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहंसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचे निर्वपति। अहंस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष व्यूध्यते॥६६॥

यस्याश्चो मेधा॑य॒ प्रोक्षि॑तोऽध्येति॒। सौर्य॑ः रेतः॑। यत्सौर्यं॑ पयो॒
भव॑ति। रेत॑सै॒वैन॑ः स॒ सम॑र्धयति। यज॑मानो॒ वा अश्वः॑। गर्भै॑र्वा
ए॒ष व्य॑ध्यते। यस्याश्चो॒ मेधा॑य॒ प्रोक्षि॑तोऽध्येति॒। वा॒य॒व्या गर्भाः॑।
यद्वा॑य॒व्यं आ॒ज्यभा॒गो भव॑ति। गर्भै॑रे॒वैन॑ः स॒ सम॑र्धयति। अथो॒
यस्यै॒षाऽश्व॑मे॒धे प्राय॑श्चित्तिः क्रि॒यते॑। इ॒ष्ट्वा व॑सी॒यान्भव॑ति॥६७॥
वि॒न्दत्य॑श्लो॒णो है॒व भ॑वत्यधी॒याद॑ध्यते॒ गर्भै॑रे॒वैन॑ः स॒ सम॑र्धयति॒ द्वे च॑॥[१७]

तदा॑हुः। द्वा॒द॒श ब्र॑ह्मो॒द॒नान्त्सऽस्थि॑ते॒ निर्व॑पेत्। द्वा॒द॒शभि॑र्वेष्टि॒-
भि॒र्यजे॑तेति॒। यदि॑ष्टि॒भि॒र्यजे॑त। उ॒प॒ना॒मु॒क ए॒नं य॒ज्ञः स्या॑त्।
पा॒पी॒याऽस्तु॑ स्या॑त्। आ॒प्तानि॑ वा ए॒तस्य॑ छ॒न्दाः॑सि। य ई॒जा॒नः।
तानि॑ क ए॒ताव॑दाशु पुनः॒ प्रयु॑ञ्जी॒तेति॑। सर्वा॑ वै सऽस्थि॑ते॒ य॒ज्ञे
वा॒गाप्य॑ते॥६८॥

सा॒प्ता भ॑वति या॒तया॑ग्नी। कू॒रीकृ॑तेव॒ हि भव॑त्यरु॒ष्कृता॑।
सा न पुनः॑ प्र॒युज्ये॑त्याहुः। द्वा॒द॒शैव॑ ब्र॒ह्मो॒द॒नान्त्सऽस्थि॑ते॒
निर्व॑पेत्। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओ॒द॒नः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। उ॒प॒ना॒मु॒क ए॒नं
य॒ज्ञो भ॑वति। न पा॒पी॒यान्भव॑ति। द्वा॒द॒श भव॑न्ति। द्वा॒द॒शमा॑साः
सं॒व॒त्स॒रः। सं॒व॒त्स॒र ए॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति॥६९॥

आ॒प्य॒ते सं॒व॒त्स॒र ए॒कं च॑॥[१८]

ए॒ष वै वि॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ वि॒भु भ॑वति। यत्रै॒तेन॑
य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै प्र॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ प्र॒भु भ॑वति।

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्रोर्जस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै पयस्वान्नाम यज्ञः॥७०॥

सर्वं ह वै तत्र पयस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै विधृतो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधृतं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र व्यावृत्तं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रतिष्ठितो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रतिष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र तेजस्वि भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नाम यज्ञः। दीर्घायुषो ह वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै क्लृप्तो नाम यज्ञः। कल्पन्ते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥७२॥

पयस्वान्नाम यज्ञः प्रतिष्ठितं भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते षट् (एष वै विभूः प्रभूरूर्जस्वान्पयस्वान् विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः क्लृप्तो द्वादशः॥)॥

[१९]

तार्प्येणाश्वं संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवेनं

समर्धयन्ति। यामेन॑ साम्ना॑ प्रस्तो॒ताऽनूप॑तिष्ठते। यम॒लो॒कमे॒वैनं॑
गमयति। ता॒र्प्ये च॑ कृत्यधीवा॒से चाश्व॑ꣳ संज्ञ॑पयन्ति। ए॒तद्वै
प॑शूनाꣳ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व प॒शूनव॑ रुन्धे। हि॒र॒ण्य॒क॒शि॒पु भ॑वति।
तेज॒सोऽव॑रुद्धौ॥ ७३॥

रु॒क्मो भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै। अश्वो॑ भवति।
प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पं ता॒र्प्यम्। अ॒न्तरि॑क्षस्य
कृत्यधीवा॒सः। दि॒वो हि॑र॒ण्य॒क॒शि॒पु। आ॒दि॒त्यस्य॑ रु॒क्मः।
प्र॒जाप॑ते॒रश्वः॑। इ॒ममे॒व लो॒कं ता॒र्प्येणा॑ऽऽप्नोति॥ ७४॥

अ॒न्तरि॑क्षं कृत्यधीवा॒सेन॑। दि॒वꣳ हि॑र॒ण्य॒क॒शि॒पुना॑।
आ॒दि॒त्यꣳ रु॒क्मेण॑। अ॒श्वेनै॒व मे॒ध्यैः प्र॒जाप॑तेः सायु॑ज्यꣳ
स॒लो॒कता॑माप्नोति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑नाꣳ सायु॑ज्यम्। सा॒ष्टिताꣳ
स॒मा॒नलो॒कता॑माप्नोति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒व
वेद॑॥ ७५॥

अवरु॑ध्या आ॒प्नोत्य॒ष्टौ च॑॥ [२०]

आ॒दि॒त्याश्चाङ्गि॑रसश्च सु॒व॒र्गे लो॒केऽस्पर्ध॑न्त। तेऽङ्गि॑रस
आ॒दि॒त्येभ्यः॑। अ॒मुमा॑दि॒त्यमश्व॑ꣳ श्वे॒तं भू॑तं दक्षि॑णामनयन्।
तै॑ऽब्रुवन्। यन्नो नै॑ष्ट। स वर्यो॑ भू॒दिति॑। तस्मा॒दश्व॑ꣳ
सव॑र्येत्याह्वयन्ति। तस्मा॑द्यज्ञे वरो॑ दीयते। यत्प्र॒जाप॑ति॒रा-
ल॒ब्धोऽश्वो॑ऽभवत्। तस्मा॒दश्वो॑ नाम॥ ७६॥

यच्च॑य॒दरु॑रासीत्। तस्मा॒दर्वा॑ नाम। यत्स॒द्यो वाजा॑न्त्स॒म-

जयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानादत्त।
 तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्।
 सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिमुपवर्पति।
 योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ
 देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा
 एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवाव रुन्धे। अग्निर्वा
 अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ
 चित्यं उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवाव रुन्धे।
 अथौ अर्काश्वमेधयोरेव प्रति तिष्ठति॥७८॥

नाम करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनञ्चत्वारि च॥—————[२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽलभन्त।
 तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा एतद्देवानामहः।
 यत्संवत्सरः। तस्मादश्वः पुरस्तात्संवत्सर आलभ्यते।
 यत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः। यत्सद्यो मेधो-
 ऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुं भवति। य एवं वेद।
 यद्वै तत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः
 पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं वेद।
 सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समेन देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसाय

भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं
भूतं मेधायाऽऽऽलभन्त। यज्ञमेवा यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः।
कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त। तेऽमृतत्वमगच्छन्।
योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मरमेव गच्छति।
एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं बहुरूपमालभते।
सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव
तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं
वेद॥८२॥

मेधोऽभ्वद्यजत एति वेद॥—————[२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं
लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी। यत्सायं
प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। एतदनुकृति
ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुह्वति। यो वा
अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति।
दरशपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्वरशपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे
जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे

जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव
 मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स
 आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव
 मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा।
 अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुह्वति॥८४॥
 पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥ [२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपंप्राणा अपश्रीरूध्वा प्रजापतिः
 प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यंज्ञक्रतुभिरपश्रीब्राह्मणौ
 सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभूस्ताप्येणादित्याः प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी
 त्रयोविंशतिः॥२३॥

प्रजापतिरस्मिँल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्प्रातः प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यः सर्वं ह
 वै तत्र पर्यः स्वद्य उ चैनमेवं वेदं चत्वार्यशीतिः॥८४॥
 प्रजापतिरश्वमेधं जुह्वति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>